

POGOVOR

Ovu malu knjigu sećanja napisao sam tokom kišovityh letnjih meseci godine 1953. i to u mom rodnom kraju Gmundenu, ali i u Insbruku. Od ovih memoara i stvarnih događaja i doživljaja koji čine sadržaj ove knjige, deli me sedam i po godina zatvora, i jedna godina na slobodi, kada sam ponovo pokušao da se snađem i započnem nov život u jednom drugačijem svetu, koji se mnogo promenio. Nisam više imao vremena da pripremim izdavanje ove knjige. Dobio sam primamljivu ponudu u Africi i već sam 12. marta 1954. stigao avionom na aerodrom Adis Abeba. Ovde sam stupio u službu Njegovog veličanstva cara Etiopije. Postao sam savetnik i komesar u gradskoj upravi Adis Abebe. Moji jaki utisci u ovom novom svetu, kao i teškoće sa kojim je trebalo da se borim, bili su takve prirode da nisam imao mnogo vremena da se posvetim mojim ratnim sećanjima.

Ali, ipak sam, malo pre dolaska u Afriku, stupio u vezu sa izdavačem „Mustersmid“ iz Getingena. U srcu Afrike, jedan slučaj mi je na upečatljiv način osvežio sećanja na balkanske doživljaje. Bilo je to 14. decembra 1955, u Adis Abebi. Raskošan prijem u sali carske palate. Prisutni su: prinčevi, najviši dostojanstvenici Etiopije, ambasadori stranih zemalja, visoki strani savetnici, mnogi nose bogate, skupe medalje i sjajne uniforme, elegancija na najvišem nivou etiopskih i evropskih dama, bogato ukrašeni lusteri. Jedino nedostaju predstavnici crkve. Vode se tihi, intimni razgovori. Odjednom je nastao tajac. Najviši dostojanstvenici krenuli su u svečanu salu kroz špalir etiopskih i inostranih predstavnika. Prolazeći, ljudi iz špalira duboko se klanjaju etiopskom caru i njegovom gostu, u čiju čast je i priređen ovaj veličanstven prijem. Kada sam gostu bolje pogledao u lice, zapljusnuo me je odjednom talas sećanja. Taj gost je bio maršal Jugoslavije Tito. Poslednji put sam ga video pred mostom koji vodi iz Zemuna u Beograd. Bilo je to 2. jula 1942, kada sam krenuo na svoje dugo zatočeništvo. Pobednik je tada nosio

raskošnu uniformu i prošao pored mene, poraženog u ratu, čija odeća je nosila jasne tragove američke internacije, u kojoj sam proveo preko godinu dana. Ovog puta je moja odeća odgovarala svečanom trenutku i bila je besprekorna. Čudni susreti! Najveći pesnik je život sam, a život počinje - sutra.

Adis Abeba, februar 1956.

BIOGRAFIJA AUTORA

Herman Nojbaher (Neubacher, Hermann), rođen 24.6.1893. u mestu Vels (Wels), Gornja Austrija (Oberösterreich), umro 1.7.1960. u Beču (Wien), ekonomski ekspert i političar. Od godine 1920. radio je u drvnoj industriji. Godine 1933. postao je član ilegalne Nacističke stranke (NSDAP). Gradonačelnik Beča bio je od 13. 3. 1938. do maja 1939. Od 1940. bio je poslanik u Bukureštu, a onda i Atini.

Zbog svoje aktivnosti Herman Nojbaher, nemački diplomata i posebni izaslanik za Jugoistok (odnosno, specijalni izaslanik za Balkan) od 1940. do 1945. i opunomoćeni ministar pri Vojnom zapovedništvu u Srbiji od 1943. godine, u Jugoslaviji je bio osuđen na 20 godina zatvora. Zbog bolesti, godine 1952. je bio pušten na slobodu. Posle oslobođenja je radio kao građevinski preduzetnik u Salzburgu. Od 1954. do 1956. radio je u Etiopiji, u službi cara Haila Selasija, kao savetnik pri stvaranju moderne državne uprave.

Nojbaher nije nepoznata ličnost. O njemu je čak sniman i jedan film: *Das Neubacher - Projekt (Nojbaherov projekt)*, koji je režirao Markus J. Karni (Marcus J. Carney). Glavni savetnik režisera bio je istoričar Nikolaus Val (Nikolaus Wahl).

Nojbaher je izdržavao kaznu u zgradi koja je bila i zatvor Gestapoa, danas zgrada Tehničkog univerziteta. Nemci u tom filmu nikako da se načude tome što Srbi tako nemarno gledaju na svoju sopstvenu prošlost. Mesto gde je Gestapo streljao mnoge Srbe ostalo je potpuno neobeleženo. Posle je tu Titova policija streljala svoje političke protivnike. Danas je to popularni studentski disko-klub.

REČ PREVODIOCA

Vrednost ovih meomora leži u tome što ih je pisao čovek koji je zauzima veoma visoku funkciju u Trećem rajhu, odnosno u Nemačkom ministarstvu spoljnih poslova i zbog toga bio odlično obavešten o zbivanjima na čelom balkanskom prostoru. On je tokom rata bio glavni nemački diplomata za Balkan.

Najinteresantnija za našeg čitaoca su mesta koja navode njegove lične utiske. Recimo, o Nediću, o patrijarhu Gavrilu, o Ljotiću i o Pavlu Đurišiću. On je jedan od retkih preživelih svedoka koji govori o Nediću i njegovim razgovorima sa Hitlerom. „Narodni sud“ ga je posle rata osudio jer je „sarađivao“ sa Hitlerom. Iz Nojbahevog svedočenja vidimo da je on išao u Glavni štab firera, ne da se slika sa Hitlerom, nego da pokuša da se ukinu drakonske mere streljanja talaca i da se olakša težak položaj u kome se našao srpski narod. Tako dobijamo sasvim drugačiju sliku Nedića. Za razliku od Mađarske, Rumunije, Hrvatske ili Bugarske, zemalja koje nisu bile okupirane i čije državne predstavnike su bez velikih teškoća primali najviši predstavnici Rajha, a njihovim željama i zahtevima Nemci su nastojali da maksimalno udovolje, sa Srbijom se postupalo kao sa poraženom zemljom. Ona je pala u potpunu nemilost surovog pobednika i njegovih satelita. Na Balkanu su u donekle sličnom položaju bili samo Grci. Nemci su i delove grčke teritorije poklonili svojim vernim saveznicima Bugarima. I tamo su bile na snazi represalije, premda u daleko manjem obimu nego prema Srbima. Pa ipak, položaj Grka bio je umnogome daleko povoljniji. Srbi su bili tretirani kao narod koji je tradicionalno neprijateljski raspoložen prema Nemcima. Ili, kako sam autor piše, položaj Srba ličio je na položaj divljači, koja je svojim susedima „data na odstrel“. Svakoje mogao, nekažnjeno, da ih zlostavlja i ubija. Ne sećam se da sam u nekoj knjizi našao tako precizno i jasno postavljenu dilemu u kojoj je morao da se nađe političar u okupiranoj zemlji: Sta da se radi? Krenuti putem „herojske“ nesaradnje? A to vodi samoubistvu cele na-

cije. Ili: prihvatiti saradnju i pod određenim uslovima uraditi sve što je moguće za svoju otadžbinu. U ovoj situaciji našli su se grčki i srpski političari. Ostali balkanski narodi bili su nemački saveznici! U toj situaciji, neko je morao da razgovara sa Nemcima, kako bi spasao ono što se može spasti. Nedić se prihvatio te dužnosti i pokušao je da spase što je moguće više srpskih glava. I zato se saginjao i metaniso pred Hitlerom, koji se posle podsmevao njegovom „orijentalnom klanjanju“. Iz ovoga proizlazi da su Josip Broz Tito i njegov režim osudili tog čoveka, izgleda, samo zato jer je tražio milost za Srbiju. Memoari govore o tome da nije samo Nedić pokušao da spasava Srbe, nego su to čak, ponekad i na svoju ruku, radili i neki Nemci. Reč je ne samo o Nojbaheru, nego i o generalu Felberu, koji je, takode, preuzeo na sebe veliku odgovornost jer je krajem avgusta 1943. odbio da strelja 850 Srba. To je bio samo početak. Koliko je srpskih života spasao Nojbaher? A koliko i drugi Nemci? Možda je vreme da se ti zaslužni Nemci barem popišu, ako im već nismo dali ime neke ulice u Beogradu. Ako je od „narodnog izdajice“ Nedića moglo da se očekuje da spasava Srbe, niko to nije tražio od Nojbahera koji je od toga imao samo glavobolje i neugodnosti i, kao zahvalnost, „sud u Beogradu“ gaje osudio na 20 godina robije.

Bilo bi dobro da se objavi optužnica protiv Nojbahera koju je dao Vojni sud u Beogradu. Iz Nojbaherovog prevoda delova te optužnice proizlazi da se Nojbaheru sudilo jer se protivio sprovođenju represalija. Da li su ga Tito i njegov režim osudili samo zato što je spasao živote nekoliko hiljada Srba?

Nojbaher, kada govori o Balkanu, jasno razlikuje položaj pojedinih naroda. Dok su, recimo, Bugari uživali opšte simpatije nemačke javnosti, na Srbe se gledalo kao na narod koji je neprijateljski orijentisan prema Berlinu. Na Balkanu su Nemci i Italijani jedino okupirali Grčku i Srbiju. Ostale balkanske zemlje bile su tretirane kao države koje gaje simpatije prema Berlinu. No, kakve razlike u postupanju prema političkim akterima! Atinski mitropolit Damaskinos, na primer, koji je voleo da razgovara sa Nojbaherom, nije nakon 1945. godine zbog toga imao nikakvih problema. Naprotiv, bio je i posle Drugog svetskog rata slavljen kao grčki patriota, što mu i sam Nojbaher priznaje. Damaskinos je imao i dobre odnose sa Hitlerovim ambasadorom u Atini, ali je to grčki mitropolit neprestano koristio da „učini nešto dobro za svoju otadžbinu“. Pa, ništa drugo nije radio, recimo, ni Milan Nedić! Nojbaher sa velikim poštovanjem govori o Grcima i primećuje da jedino oni nisu osudili na smrt nijednog svog kvislinga. Razume se, da im je tu, pre svega, išla na ruku činjenica, da posle 1945. vlast u Grčkoj nisu preuzeli komunisti, ili, kako ih Nojbaher zove, „ratni revolucionarni profiteri“. Srpski „damaskinosi“ bili su čak i zatočeni, Nemci su ih internirali. Njima ni ta činjenica nije pomogla da ih posle 1945. godine nove vlasti ne proglase za „saradnike okupatora“, a mnogi su na osnovu takvih propagadnih i neosno-

vanih optužbi, bili i streljani. Grci su izbegli gorku sudbinu koju je podneo srpski narod nakon Drugog svetskog rata: nova, komunistička vlast fizički je gotovo uništila srpsku političku, ekonomsku i duhovnu elitu. Ono što nije ubijeno, bilo je razasuto po svetu i doživelo pimalo laku sudbinu koja uvek prati političku emigraciju.

Nije li vreme da prikupimo imena onih Srba, uglavnom komunističkih funkcionera, koji su neodgovorno i zlonamerno gurali srpski narod u propast, time što bi u „jednoj hrabroj akciji“ pucali u leđa nekom nemačkom vojniku a posle toga se „junački“ izgubili u šumi znajući da će odmazda doći i da će u njoj stradati nevini srpski civili? I još nešto. Zašto nije tokom celokupne okupacije stradao nijedan nemački vojnik u Danskoj, Holandiji, Belgiji, a skoro nijedan u Francuskoj ili Češkoj? Da li su ti narodi manje hrabri od srpskog? Ili su oni mudriji od nas?

Autor je, po mom mišljenju, kao svedok tih događaja, veoma jasno i dobro objasnio stav četnika, Nedića i Tita. Vidimo da je sve bilo daleko zamršenije nego što su generacije posle rata učile iz školskih udžbenika, gde nam se nudila jedna, crno-bela slika rata, kakva u stvarnosti nikada nije ni postojala. Sada, pa i iz ovih memoara, vidimo da su svi saradivali sa Nemcima, ali su im motivi bili različiti. Nedić je saradivao sa Nemcima da bi spasio sto srpskih života za jednog Nemca. Draža je nudio saradnju Nemcima, ali ne zato što ih je voleo, nego iz prostog razloga što su ga Englezi izdali i svu vojnu i materijalnu pomoć počeli da šalju Titu. Draži, dakle, nije preostalo drugo, nego da se za oružje obrati Nemcima. Tito je saradivao sa Nemcima radi razmene zarobljenika, ali i da bi se mogao potpuno posvetiti borbi sa četnicima, koji su mu bili glavni neprijatelj.

Nekoliko reči o srpskim gubicima. Mnogo se govori o broju srpskih žrtava tokom Drugog svetskog rata u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Hrvati su - to su Nojbaherove procene - ubili 750 000 Srba. Do ove brojke autor je stigao na osnovu nemačkih izveštaja, koje je imao prilike da vidi.

Autor je po nekim svojim stavovima, ovo mora da mu se prizna, bio daleko ispred svog vremena. Kada, recimo, na početku govori o sukobu kultura, Nojbaher tvrdi da su civilizacijske razlike daleko važnije i teže se menjaju nego što je to slučaj sa nacionalnim netrpeljivostima. Tako je teza o „sukobu civilizacija“, koja se pripisuje američkom antropologu Semjuelu Hantingtonu, formulisana, kao što vidimo, skoro pola veka ranije.

Reč „siidost“(„jugoistok“), kako glasi naslov knjige, preveo sam sa „Balkan“. Službena Nemačka iz vremena Hitlera, često govori o „Jugoistoku“. Recimo, kada imenuje Nojbahera da preuzme novu dužnost kao „specijalni savetnik za Jugoistok“. Kada, međutim, sam autor priča o svojim doživljajima onda skoro nikada ne govori o jugoistoku već redovno govori o Balkanu. U nemačkoj terminologiji reč „jugoistok Evrope“ i „Balkan“ zapravo su sinonimi. To je i logično. Balkan se nalazi na jugoistoku Evrope.

Međutim, za Srbe, i uopšte za balkanske narode, ovo zvuči prilično nejasno, neprecizno, pa čak i uvredljivo. Konačno, niko u Nemačkoj ne označava Španiju i Portugal, kada govori o tim narodima i zemljama, kao „jugozapad Evrope“, nego se kaže ili: „Iberijsko poluostrvo“, ili, prosto, „Spanci i Portugalci“. „Jugozapadna Evropa“ može da se upotrebi samo kada govorimo o prognozi vremena u Evropi, dakle, kao meteorološki pojam. Kako je i sam autor kazao, stvar je mnogo zamršenija. Gde je zapravo Balkan? Da li i Budimpešta pripada Balkanu? A šta je sa Bukureštom, Ljubljanom ili Zagrebom? Ukratko, srpskoj javnosti daleko je jasniji i razumljiviji pojam „Balkan“, pa sam zbog toga i tu reč tako prevodio.

Nemačka imena pisao sam, kako je to praksa, srpskom transkripcijom, sem kada se ime spominje po prvi put. Tada sam u zagradi, kako se to radi u svetskoj naučnoj literaturi, navodio ime u originalu, dakle, nemačkom ortografijom.

Kao što je to uobičajeno u ovom poslu, držao sam se strogo pravila prevoda, onako kako je u svetu uobičajeno. „Albanisch“, na primer, prevodio sam sa „albanski“ i to bez obzira na to da li se govori o Albancima sa Kosova ili iz Albanije. Međutim, kada autor govori, recimo „im Lande der Skipitaren“, onda sam to prevodio onako kako je napisao na nemačkom, odnosno, kao što je uobičajeno u srpskom jeziku, dakle, „u zemlji Šiptara“.

Njegove rečenice napisane su kao da ih je diktirao sekretarici. To je živ, interesantan govor. Međutim, Nojbaher nije pisac, tako da su njegove misli, stavljene na hartiju, često glomazne, deluju nedorečeno, a ponekad i nejasno. To se dešava jer je autor kada je pričao o nečemu, polazio od toga da su stvari o kojima on govori poznate i ljudima kojima se obraća. Zato sam prilikom prevođenja naišao na neke probleme, koje sam, verujem, uspeo da rešim na najbolji mogući način. Prvo, da tekst bude veran svom izvoru, što je osnovno pravilo u prevođenju. I drugo, da je knjiga razumljiva i srpskoj čitačkoj publici, pa sam zato neke stvari koje su same po sebi razumljive, recimo, austrijskoj ili nemačkoj javnosti, pokušao da prevedem tako da njihova misao bude jasna i srpskom čitaocu.

Nikola Zivković

SADRŽAJ

	Strana
Predgovor	7
Napomena uz prvo izdanje	33
Napomena uz drugo izdanje	33
Uvod	35
Leteći diplomata	35
I. Balkan	39
II. Rumunija	55
Borba za naftu	55
Barikade	65
Susreti	72
III. Bugarska	77
Susreti	78
IV. Grčka	83
Specijalna ekonomska intervencija 1942/44	83
Susreti	105
V. Albanija	111
Stvaranje jedne države	111
Susreti	122
VI. Jugoslavija	125
Kratak pregled	125
Represalije	135
Na izgubljenom položaju	146
Tito	167
Susreti	173
Rastanak	179
VII. Nojbaher na listama za odstrel	185
VIII. Nesreće	191
Pogovor	197
Biografija autora	199
Reč prevodioca	201

TexnuHKu ypejiHuii,u
JoBaH APAHTdEJIOBHTL
CjioðonaH KOBAHHTu

Kopuu,e
MapHja BYKCAHOBH'R

KopeKnyra
JII CjiyxðeHH jHCT C U r

06UM
13 ³/₄ uiTaM. TaðaKa

<PopMam
1 4 x 2 0 cm

Tup UM
5 0 0 нрHMe pa i ca

UlmaMua
rPAOHHAP - y>KHne

Nikola Živković, esejista, novinar, prevodilac, rođen je 1950. u selu Dragoševcu, Žumberak (danas u Hrvatskoj, uz samu slovenačku granicu). Od 1970. do 1972. radio je

na trgovačkim brodovima i kao moreplovac obišao ceo svet. Godine 1977. je diplomirao filozofiju i istoriju u Zagrebu, a od 1980. do 1983. pohađao je postdiplomske studije na Slobodnom univerzitetu u Berlinu, u kome i danas živi i radi.

Autor je nekoliko knjiga: *Pisma iz Berlina*, Kragujevac (1995), *Kosovo-dnevnik*, izdavač Prometej, Novi Sad (2000), *Tragajući za istinom*, izdavač Slobodna knjiga, Beograd (2001), preveo i napisao predgovor za knjigu Johana Hajnriha Švikera *Istorija unijaćenja Srba u Žumberku*, izdanje Kalenić, Kragujevac (1991), ista knjiga, drugo izdanje Arhiv Vojvodine i Muzej Srpske pravoslavne crkve, Novi Sad – Beograd (1995), sa Vladimirom Jagličićem preveo poeziju Huga fon Hofmanstala, Kragujevac (2000). Preveo je i priredio *Srbi u ratnom dnevniku Vermahta*, izdavač Službeni list SCG (2003).

ISBN 86-355-0650-2

5215/05